

Ekonomiguru 2023 - uppgifter och modellsvar

1. Termförklaring, 10 p

- Stagflation (2 p)
 - Ett ekonomiskt läge där inflationen är snabb, bruttonationalproduktens tillväxt mycket svag (eller BNP rentav krymper) och arbetslösheten ökar. Kommer från orden inflation och stagnation (avstannande).
- Marginaleffekt / flitfälla (2 p)
 - En situation där ökande bruttointkomster (t.ex. lön) leder till att den inkomst man får i handen ökar endast litet eller krymper. Orsaken är beskattningen samt att olika inkomsttransfereringar, såsom bostadsbidrag, minskar och de inkomstrelaterade avgifterna (t.ex. daghemsavgifter) stiger när bruttointkomsterna ökar. Marginaleffekten minskar incitamenten att försöka förbättra den egna inkomstnivån t.ex. genom att utbilda sig och ta emot arbete.
- Börsel (2 p)
 - Ett elavtal som elbolagen erbjuder sina kunder, där elpriset bestäms timvis enligt marknadssituationen på elbörsen. Priset på börsel varierar mer än priset på el som köps med ett tidsbundet avtal eller tillsvidareavtal.
- Pyramidspel (2 p)
 - Vid pyramidspel bygger man upp ett nätverk där de som ansluter sig senare samlar in pengar till dem som har anslutit sig till nätverket tidigare. Som incitament används till exempel löften om stor avkastning på placeringarna. De som satt i gång spelet befinner sig i toppen av nätverket ("pyramiden"). De som anslutit sig sist och alltså befinner på de lägsta nivåerna av pyramiden hamnar att betala hela konstruktionen. Exempelvis ett kedjebrev eller ett s.k. Ponzi-spel kan vara ett pyramidspel.
- Utsläppshandelssystem (2 p)
 - I ett utsläppshandelssystem har det satts en övre gräns för utsläpp (t.ex. koldioxid), och de företag (o.d.) som omfattas av systemet kan producera endast så mycket utsläpp som de har utsläppsrättigheter. Det bedrivs handel med rättigheterna på marknaden: om det är dyrt för ett företag att minska utsläppen lönar det sig för företaget att köpa mera utsläppsrättigheter, och på motsvarande sätt lönar det sig att sälja rättigheter för sådana företag för vilka det är förmånligt att minska de egna utsläppen till exempel genom att utveckla produktionsprocesserna eller byta energikälla. På så vis minskas utsläppen där det är mest ekonomiskt lönsamt.

Poängsättningsdirektiv: I uppgiften är det möjligt att dela ut 0/1/2 poäng per punkt, inga halva poäng. För att få 2 poäng behöver svaret inte vara fullständigt men de korrekta elementen ska vara tillräckligt identifierbara.

2. Räkneuppgift om inflation, 8 p

Bifogat beskrivs två olika hushålls konsumtionskorgar och konsumtion i eurobelopp. Av tabellen ser man att inflationen drabbar de två hushållen på olika sätt.

Räkna ut hur mycket hushållens kostnader stiger i euro.

Vilketdera hushållet har bättre köpkraft när det gäller dessa produkter efter inflationen när inkomsterna förblir oförändrade? Räkna också ut vardera hushållets inflationstakt med en decimals noggrannhet.

Beräkningarna ska vara synliga på samma sätt som i matematikprov.

kostnader (euro) / mån.	Alli Appelsiini	Olli Omena	Prisernas årsförändring, %
livsmedel	300	260	10
el	70	10	40
transporter	230	330	20
Sammanlagt	600	600	

Svar:

Olli Omena, eftersom hans köpkorg kostar efter inflationen 696 euro, medan Alli Appelsiinis korg kostar 704 euro. Före inflationen kostade Ollis och Allis köpkorgar lika mycket. Olli Omenas inflationstakt är 16 % och Alli Appelsiinis 17,3 %.

nya kostnader (euro) / mån.	Alli Appelsiini	Olli Omena	Konsumentprisindexets årsförändring, %
livsmedel	$1,1 \times 300 = 330$	$1,1 \times 260 = 286$	10
el	$1,4 \times 70 = 98$	$1,4 \times 10 = 14$	40
transporter	$1,2 \times 230 = 276$	$1,2 \times 330 = 396$	20
Sammanlagt euro	$330 + 98 + 276 = 704$	$286 + 14 + 396 = 696$	
Inflationstakt	$(704 - 600) / 600 = 0,173 = 17,3 \%$	$(696 - 600) / 600 = 0,16 = 16,0 \%$	

Poängsättningsdirektiv:

- 2 p/korrekt beräkning av köpkorgens ändrat pris för ett hushåll (två hushåll, max. 4 p)
- 2 p/korrekt beräkning av inflationstakten för ett hushåll (två hushåll, max. 4 p)
- Det sammanlagda antalet poäng för uppgiften 8 p

3. Virtuella valutor – besvara samtliga tre frågor kortfattat, 8 p

Bitcoin är den mest kända virtuella valuta som utnyttjar en krypteringsalgoritm.

a) Vad är sådana virtuella valutor? (2 p)

- Virtuella valutor har inte emitterats eller garanterats av en centralbank, och de är inte nödvändigtvis kopplade till en valuta som fastställts som lagligt betalningsmedel, till exempel euron, och de har inte samma rättsliga status som valuta eller pengar.
- Virtuella valutor kan överföras, lagras och handlas elektroniskt.

b) Vad används sådana virtuella valutor till? (2 p)

- Som bytesmedel, varvid produkter eller tjänster köps med virtuell valuta.
- Som placeringsobjekt, varvid man hoppas att de ska ge god avkastning, sprida placeringarna och skydda dem mot inflation eller störningar på finansmarknaden. I denna mening kan virtuella valutor bevara värdet.
- Ett anonymt sätt att överföra tillgångar.
- Ett sätt att överföra tillgångar globalt.

Poängsättningsdirektiv: 2 punkter räcker till för fulla poäng.

c) Varför är virtuella valutor förenade med större risker än vanliga valutor? Nämn 4 orsaker. (4 p)

- Prisfluktuationen är stor när det gäller virtuella valutor, så möjligheten till förluster ökar.
- Värderingsmetoderna för virtuella valutor är diffusa, det är svårt att tillförlitligt bestämma hur dyra eller billiga de är.
- Virtuella valutor kan ha dålig likviditet, och då är de svåra att sälja.
- Förvaringstjänsterna för virtuella valutor kan svika, och då kan man förlora placeringarna.
- Virtuella valutor kan vara förenade med kriminell verksamhet. Emittenterna övervakas inte, så oegentligheter och direkta kriminella gärningar är möjliga.
- Virtuella valutor i sig kan användas för att finansiera kriminell verksamhet, t.ex. narkotikahandel, på grund av den anonymitet som de erbjuder.

Poängsättningsdirektiv: Omnämmandet av 4 punkter räcker till för fulla poäng.

4. Lång essä, 30 p

Vår ekonomiska omvärld förändras över tiden. Nedan följer ett utdrag ur Arttu Wiskaris låt "Rivariunelmii" [radhusdrömmar], där Wiskari beskriver sin syn på 2020-talet ekonomiska omvärld. Nedan finns också figurer som beskriver bruttonationalproduktens, arbets- och bostadsmarknadens och förmögenhetens utveckling. Utnyttja materialet för att skriva en essä, där du resonerar kring hur den ekonomiska omvärlden på 2020-talet skiljer sig från erfarenheterna hos föregående generation, som kom ut i arbetslivet efter 1990-talet depression. Stödjer de ekonomiska figurerna synen i låten Rivariunelmii?

Analysera skillnaderna mellan tidsperioderna genom att dryfta de ekonomiska utmaningar och möjligheter som förändringarna medfört.

Det maximala antalet poäng för essän är 30 p. För att få fulla poäng måste materialet utnyttjas fullt ut.

Rivariunelmii

Meil on tääl luukku ja suhde onnellinen
Mut jotain puuttuu, nää ajat kuiskivat sen
Mammonaa ja vatsalihaksia pitäs olla
Ja mulla hajoilee vaan polla etäluennolla
Hiljennän haaveet, on liian aikaista
Ei tutkinnollakaa oo kellään varmuutta työpaikasta
Mä olen Malediivit, hädin tuskin pinnalla
Jälleen ihmettelen, että oot mun rinnalla

Kahvitunnilla, kun pistän silmät kii, silmät kii
Pyörittelen mielessä rivariunelmii, unelmii
Nukahdan, nään unii noista naisten lehtien asunnoista
Unohdan et ajat nää ei oo lihavii, lihavii

Unelmii, saanko koskaan niitä kii?
Rivariunelmii
Niitä saanko kii?

--

Haluun kerrankin lomalle lähtee
Hostelleista viiteen tähteen
Hyväpalkkasen duunin, en pätkätöit
En stressii, vaan nukkuu öit
Haluun kaiken tänään, en huomenna
Haluun pärjää ennen ku kuolen
Näitä porukat tuskin pohti ku ysäril nousi keskiluokkaa kohti

[Radhusdrömmar

Vi har en lägenhet och ett bra förhållande
Men något fattas, tiderna viskar om det
Man ska ha mammon och magmuskler
Och distanslektionerna får mitt huvud att spricka
Jag tystar drömmarna, det är för tidigt
Fast man har examen är det inte säkert man får en arbetsplats
Jag är som Maldiverna, nätt och jämnt över ytan
Igen förundras jag över att du står vid min sida

På kaffepausen när jag sluter ögonen och blundar
Snurrar radhusdrömmarna i mitt huvud
Jag somnar och drömmer om damtidningarnas bostäder
Jag glömmer att tiderna inte är så feta

Drömmarna, får jag någonsin fatt dom?
Radhusdrömmar
Får jag fatt dom?

--

Jag vill för en gångs skull åka på semester
Från vandrarhem till fem stjärnor
Ett välbetalt arbete, inga snuttjobb
Ingen stress, utan sova om nätterna
Jag vill ha allt i dag, inte i morgon
Jag vill klara mig innan jag dör
Det här bekymrade knappast gänget som steg till medelklassen på nittioalet]

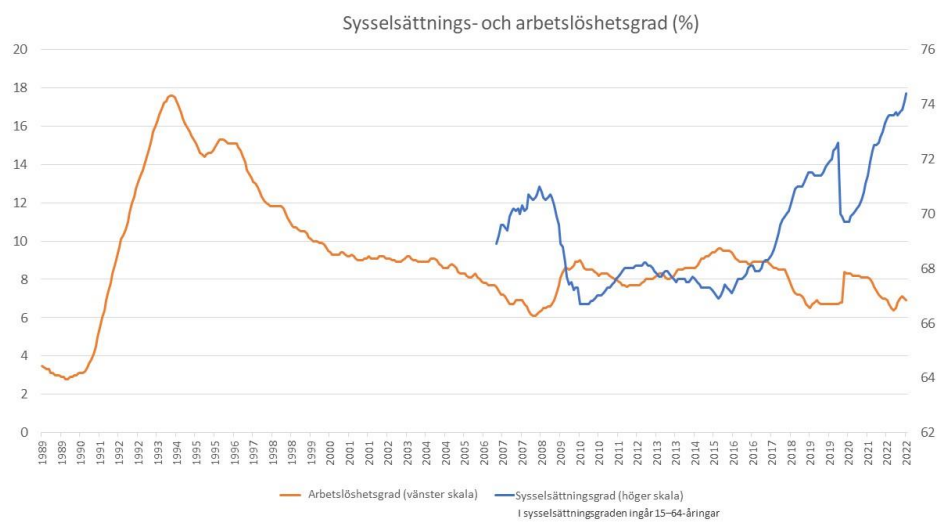
-Arttu Wiskari

Bild 1

Källa: Världsbanken

Bild 2

Källa: Statistikcentralen

Bild 3

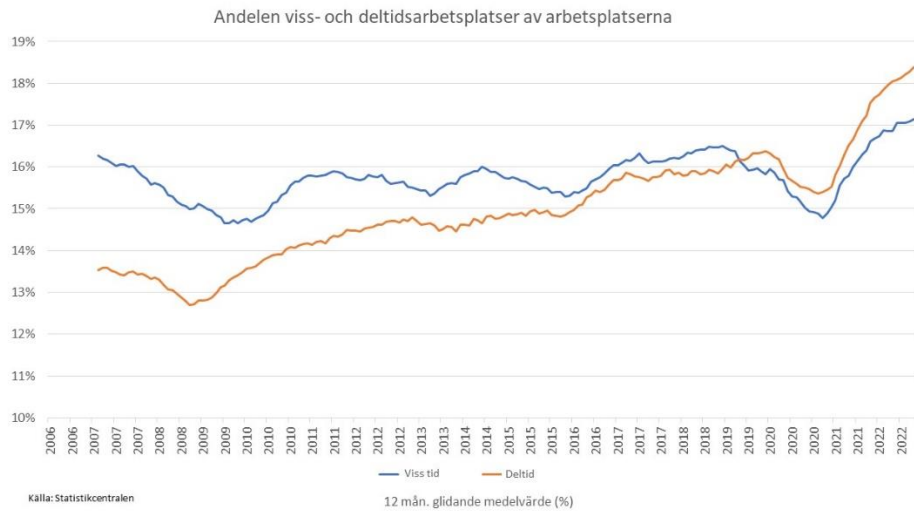

Bild 4

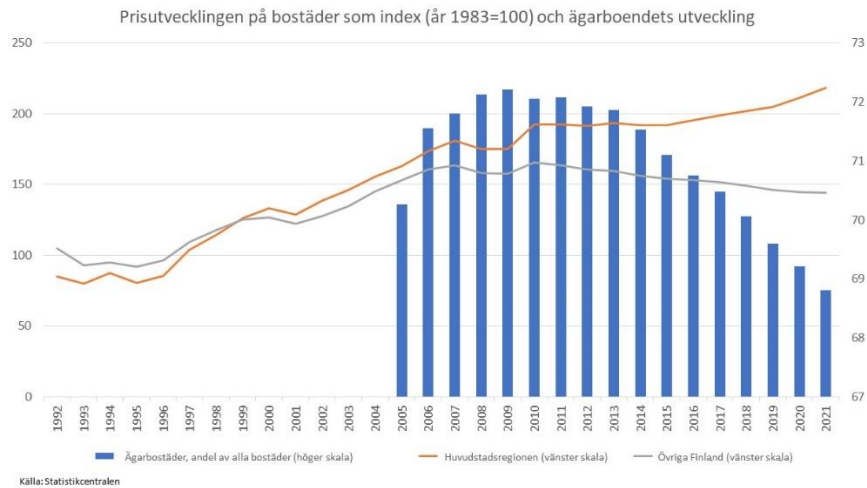

Bild 5

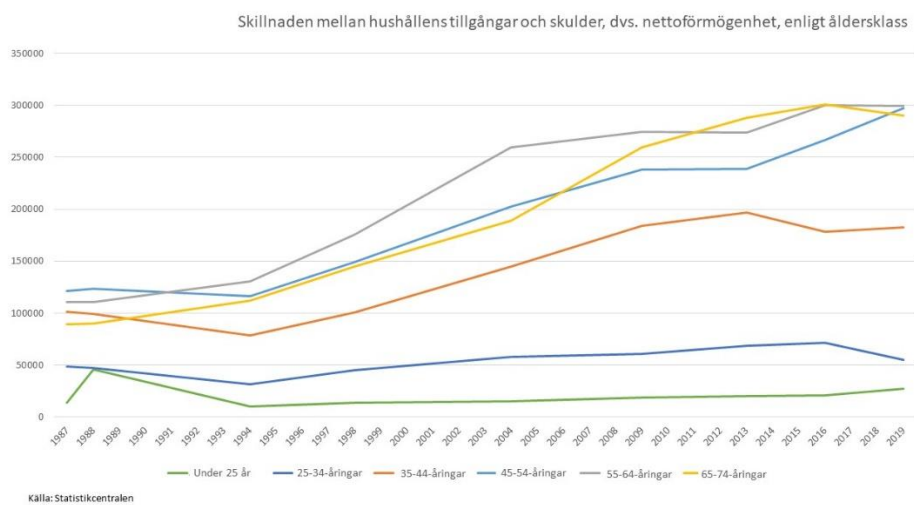
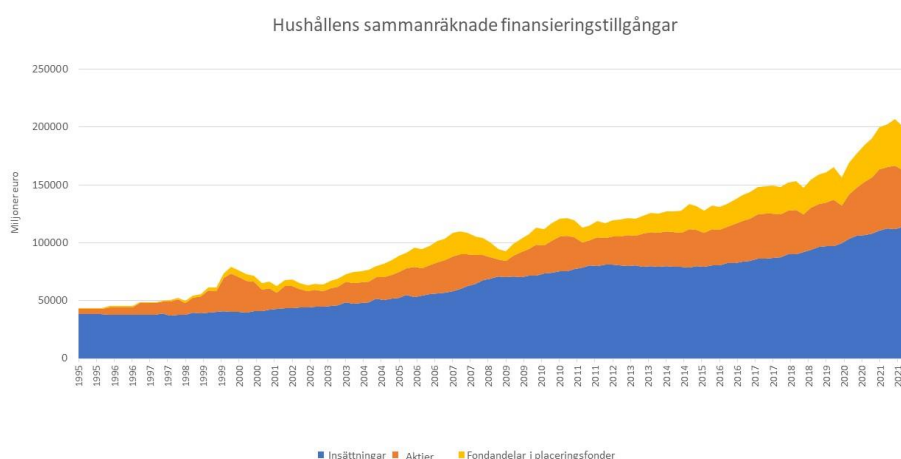

Bild 6

Källa: Statistiska centralen

Poängsättningsdirektiv: För att svaret ska kunna ges fulla 30 poäng krävs att materialet har utnyttjats fullt ut och att det har hänvisats till alla figurer och att det har dragits logiska slutsatser av dem tillsammans med sångtexten. För analys av respektive figur mot texten kan ges högst 5 poäng. Logisk behandling av klimatförändringsaspekten kan likaså ge högst fem poäng. Det maximala poängantalet för essän är dock 30.

MODELLSVAR:

Vår ekonomiska omvärld har förändrats avsevärt på trettio år. Arttu Wiskari sjunger i låten *"Rivariunelmi"* [radhusdrömmar] att *"uonhan, et ajat nää ei oo lihavi"* [jag glömmer att tiderna inte är så feta]. Wiskaris uppfattning om att tiderna inte är så feta kan beroende på synvinkel betraktas som motiverad eller inte. Så som figur 1 visar har Finlands bruttonationalprodukt per capita ökat avsevärt efter 1990-talets depression. Som helhet har Finland alltså blivit rikare och medelfinländaren lever "fetare" på 2020-talet än på 1990-talet. Förändringarna i den ekonomiska omvärlden har dock väsentligt bidragit till vem som har möjlighet att bli rik och hur, och vilka ekonomiska risker och möjligheter som samhället erbjuder.

Arttu Wiskari sjunger också att *"mammona ja vatsalihaksia pitäis olla"* [man ska ha mammon och magmuskler]. Drömmen om mammon är på så vis ett universellt och tidlöst fenomen att människor oberoende av plats och tid ofta drömmer om att bli rika. Att drömma är speciellt naturligt när man är ung, då de disponibla inkomsterna ofta är små och den samlade förmögenheten liten. Nettoförmögenhetsutvecklingen (figur 5) har varit anspråkslös hos de yngre åldersklasserna de senaste åren. De som är under 24 år är ännu fattigare än före depressionen och inte heller 25–34-åringarna har blivit mycket rikare. De äldre åldersgruppernas nettoförmögenhet ökade däremot kraftigt årtiondet 1995–2005 efter depressionen, men från och med 2010-talet har tillväxten avtagit klart i alla åldersklasser. Av statistiken kan man dra slutsatsen att den som är ung på 2020-talet under sitt liv sannolikt kommer att samla mera "mammon" (nettoförmögenhet) än tidigare generationer, men förändringen jämfört med den föregående generationen kommer att vara mindre än hos tidigare generationer.

Wiskari sjunger också om arbetsmarknaden och förargas över att *"ei tutkinnollakaa oo kellään varmuutta työpaikasta"* [fast man har examen är det inte säkert att man får en arbetsplats]. Det har inträffat betydande förändringar på arbetsmarknaden de senaste årtiondena, men den senaste sysselsättningsstatistiken stödjer inte Wiskaris slutsats. Särskilt de senaste åren har

sysselsättningsutvecklingen varit stark, och som figur 2 visar överskred sysselsättningsgraden 74 procent under det senare halvåret 2022. Arbetslöshetsgraden, dvs. andelen arbetslösa av arbetskraften, är avsevärt lägre än i mitten av 1990-talet. Under 1990-talets depression steg arbetslöshetsgraden som högst till 17,5 procent och sjönk därefter långsamt. Risken för arbetslöshet är alltså betydligt mindre nu än under decenniet efter depressionen.

Förutom att Wiskari är rädd för att inte hitta sysselsättning, hoppas han också få ett välbetalt arbete. *"Ei pätkätöit"* [inga snuttjobb], sjunger Wiskari och förhoppningen kan betraktas som förstälig i ljuset av statistiken. Andelen deltidsarbetsplatser av alla arbetsplatser har nämligen ökat klart de senaste årtiondena, vilket framgår av figur 3. Det ökade deltidsarbetet förklaras av strukturomvandlingen inom ekonomin. Tjänstesektorn har ökat sin andel av Finlands bruttonationalprodukt, varför en stor del av arbetsplatserna uppkommer inom servicebranschen. På 2020-talet anställs allt färre unga i fast heltidsarbete, men samtidigt skapar digitaliseringen och de växande sociala medieplattformerna nya förtjänstmöjligheter även för unga. Där som det på 1990–2000-talet var vanligt att arbeta länge hos samma arbetsgivare i ett fast anställningsförhållande, är framtidens arbete allt mera sällan platsbundet eller bundet till en arbetsgivare.

I Wiskaris huvud snurrar *"rivariunelmi"* [radhusdrömmar] men han misstänker att han aldrig kommer att nå denna dröm. Möjligheten att skaffa en ägarbostad är beroende av inkomstnivån och förmögenhetsställningen. Även prisutvecklingen på bostäder inverkar på vem som har möjlighet att skaffa en ägarbostad. I ljuset av statistiken kan Wiskaris oro för att radhusdrömmen ska förbli en dröm vara befogad, eftersom ägarbostädernas andel av alla boendeformer har minskat. Det kan vara så att till följd av prisstegringen på bostäder och den skärpta bankregleringen (figur 4) har allt färre finländare möjlighet att skaffa en ägarbostad. Möjligheten att skaffa en ägarbostad är å andra sidan också beroende av det geografiska läget. Bostadspriserna steg kraftigt i hela Finland 1995–2010. Därefter har prisstegringen avtagit och utanför huvudstadsregionen har priserna rentav börjat sjunka, som figur 4 visar. Att skaffa en förstabostad kan vara speciellt utmanande för unga i huvudstadsregionen, vilkas inkomster och förmögenhet inte nödvändigtvis har utvecklats hand i hand med bostadspriserna. För unga som är bosatta utanför huvudstadsregionen kan det däremot vara lättare att förverkliga drömmen om en egen bostad.

Ägarbostaden har för finländarna traditionellt varit ett sätt att samla förmögenhet, men är inte det enda sättet att bli rik. Det är mycket möjligt att i fortsättningen utgörs en allt större andel av finländarnas förmögenhet av något annat slag än bostadsförmögenhet. Denna utveckling styrs delvis av den nya generationens förändrade preferenser samt av förståelse för fördelarna med långsiktig placering. I stället för bostadsegendom kan de unga samla förmögenhet genom att spara och placera i finansieringstillgångar såsom skuldebrev och aktier, placeringsfonder och andra placeringsprodukter. Där som finländarnas nettoförmögenhet på 2000-talet i praktiken har stampat på stället eller ökat endast litet, har finländarnas finansieringstillgångar fortsatt att öka ända till de senaste åren (figur 6). I framtiden torde det dessutom vid sidan av ägandekonomi bli vanligare med delningsekonomi, där man i stället för ägande föredrar kort- eller långvarig leasing eller gemensamt innehav av inte bara bostäder utan också andra varaktiga konsumtionsvaror, såsom bilar.

"Mä olen Malediivit, hädin tuskin pinnalla" [jag är som Maldiverna, nått och jämnt över ytan], sjunger Wiskari. Den aktuella metaforen hänför sig här sannolikt till Wiskaris funderingar kring den ekonomiska situationen, men lyfter samtidigt fram oron för klimatförändringen. I 1990-talets ekonomiska omvärld granskades klimatförändringen ännu inte ur ekonomisk synvinkel. På 2020-talet syns klimatförändringens negativa konsekvenser redan i flera länder stadda i utveckling som extrema naturfenomen, såsom översvämningar och torka. Östater som Maldiverna är särskilt hotade när klimatet blir varmare. Klimatförändringen utgör en betydande ekonomisk risk, eftersom

naturkatastrofer orsaker inte bara mänskligt lidande utan också massiva ekonomiska förluster. Samtidigt utgör klimatförändringen emellertid en avsevärd ekonomisk möjlighet, eftersom det behövs investeringar för att dämpa den. För ett utvecklat land som Finland, som har den kompetens och teknik som behövs, är det möjligt att dra nytta av situationen genom att utveckla lösningar som främjar till exempel den gröna övergången och samhällets elektrifiering.